

An aerial photograph of a town with a winding road and a large building. The town is built on a hillside, and the road curves through the landscape. A large, light-colored building with a dark roof is prominent in the middle ground. The surrounding area is a mix of residential buildings and greenery.

فصل دوم

جغرافیای طبیعی ایران

جغرافیای طبیعی مطالعه پدیده‌های طبیعی زمین است،
در این فصل شما با موقعیت جغرافیایی ایران و شرایط و
ویژگی‌های ناهمواری‌ها، آب و هوا و منابع آب ایران آشنا
می‌شوید.

درس ۳

موقعیت جغرافیایی ایران

تعریف موقعیت جغرافیایی

**محل قرار گرفتن هر پدیده در سطح کره زمین،
موقعیت جغرافیایی آن پدیده است.**

کلاس شما چند ردیف نیمکت دارد؟ چند ستون دارد؟ شما در کدام ردیف و ستون کلاس نشسته اید؟ فرض کنید پاسخ شما ردیف سوم ستون وسط (دوم) کلاس باشد. این پاسخ، نشان دهنده موقعیت ریاضی شما در کلاس تان است.

هر پدیده یا مکانی که می شناسیم، موقعیت ریاضی ای دارد که این موقعیت فقط به آن پدیده متعلق است.

**محل دقیق هر پدیده یا مکان، با توجه به طول و عرض جغرافیایی،
موقعیت مطلق یا ریاضی آن محل است.**

نسبت قرارگیری محل نشستن شما به میز معلم، تخته کلاس، در ورودی و پنجره های کلاس تان چگونه است؟ اگر هر کدام از این موارد، جابه جا شود بر شما تأثیر دارد؟ محل نشستن شما در کلاس نسبت به سایر پدیده ها موقعیت خاصی برای شما ایجاد کرده که با سایر همکلاسیهای شما متفاوت است. مکان نشستن شما نسبت به سایر پدیده های کلاس، موقعیت نسبی شما در کلاس است.

محل قرارگیری هر مکان، نسبت به پدیده های طبیعی یا انسانی پیرامون خود، موقعیت نسبی آن مکان است.

همه پدیده ها موقعیت نسبی دارند. منظور از موقعیت نسبی هر کشور، محل قرارگیری آن، نسبت به سایر کشورها، دریاها، تنگه ها، کانال ها، منابع اقتصادی و... است.

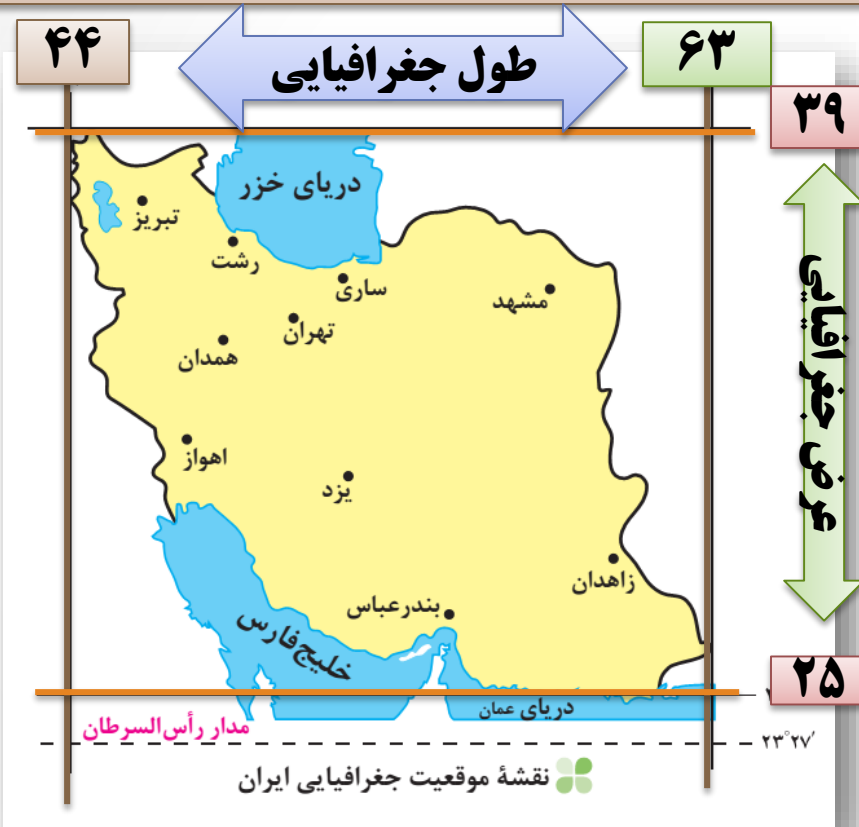
موقعیت ریاضی یا
مطلق

موقعیت نسبی

انواع موقعیت جغرافیایی

ایران در عرض جغرافیایی ۲۵ تا ۳۹ درجه در جنوب منطقه معتدله نیمکره شمالی قرار گرفته و همچنین در ۴۴ تا ۶۳ درجه طول شرقی واقع شده است.

۱- موقعیت
ریاضی یا مطلق
ایران

موقعیت جغرافیایی ایران

ایران از موقعیت نسبی ممتازی برخوردار است؛ زیرا در مجاورت خلیج فارس و تنگه هرمز قرار گرفته است.

موقعیت نسبی ایران

۱- موقعیت ریاضی استان محل زندگی خود را مشخص کنید.

با مراجعه به کتاب استان شناسی پاسخ را بیابید.

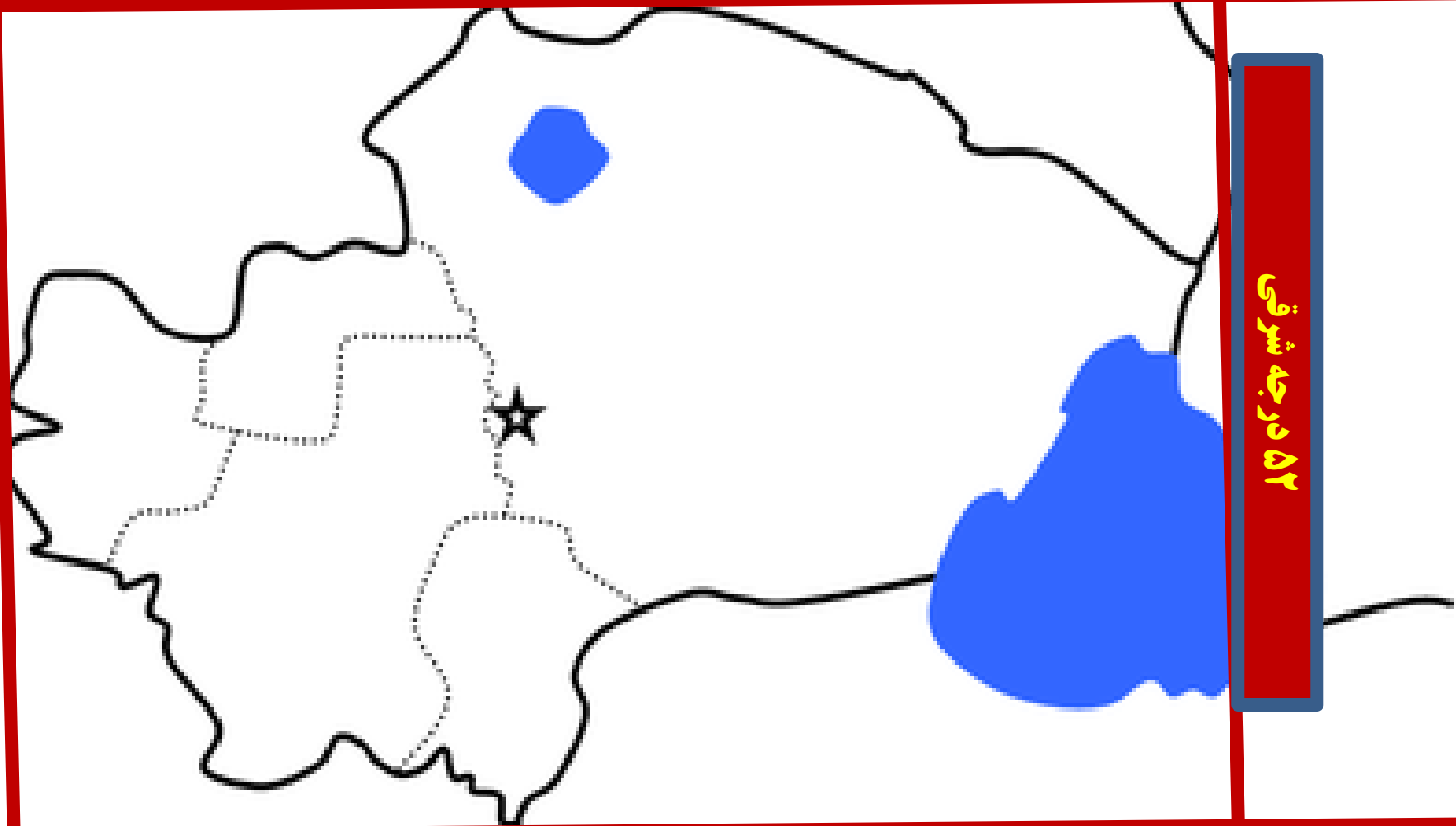
موقعیت مطلق
استان قم

۳۵ درجه و ۱۱ دقیقه شمالی

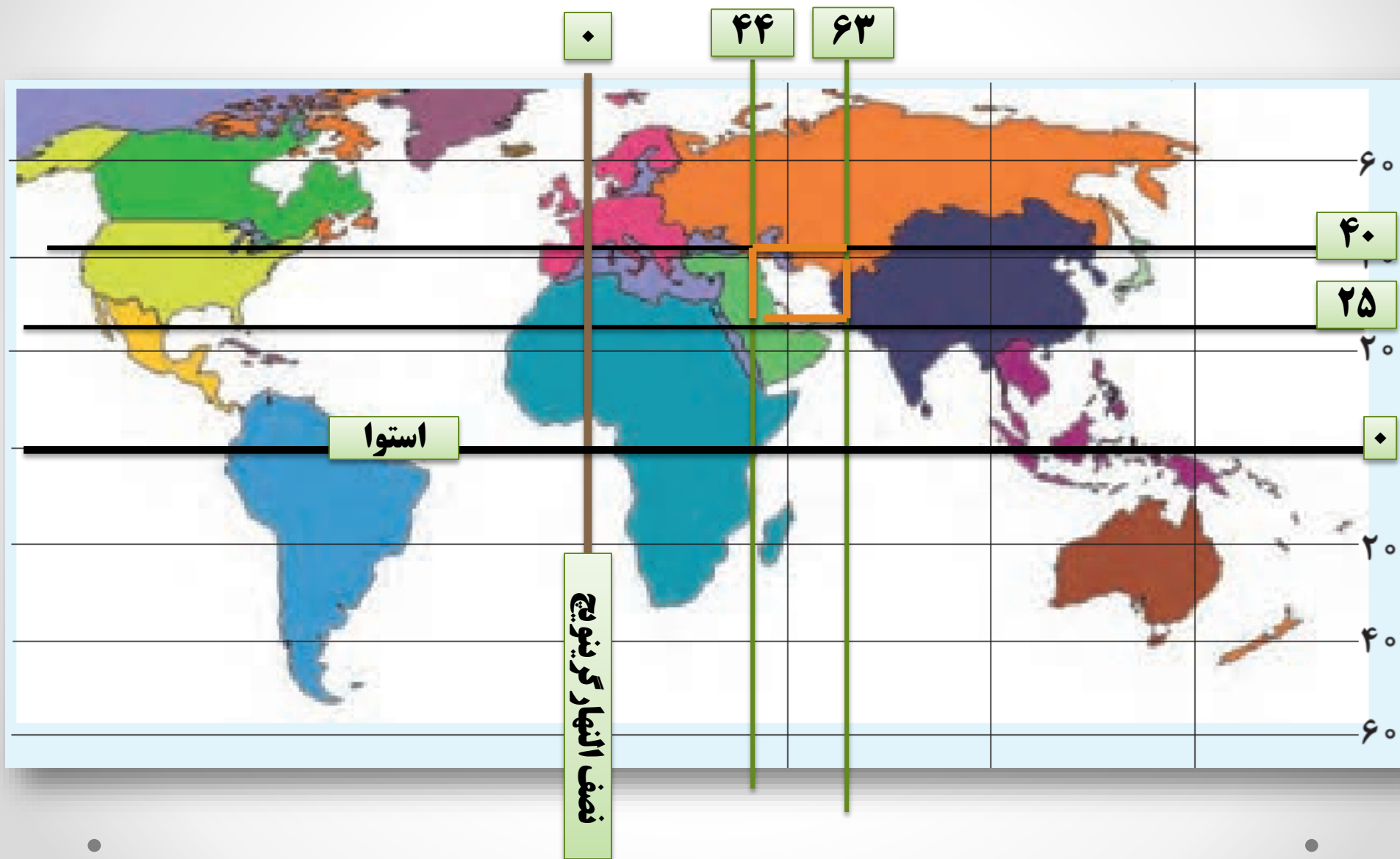
۵۲ درجه شرقی

۵۰ درجه ۴ دقیقه شرقی

۳۴ درجه و ۹ دقیقه شمالی

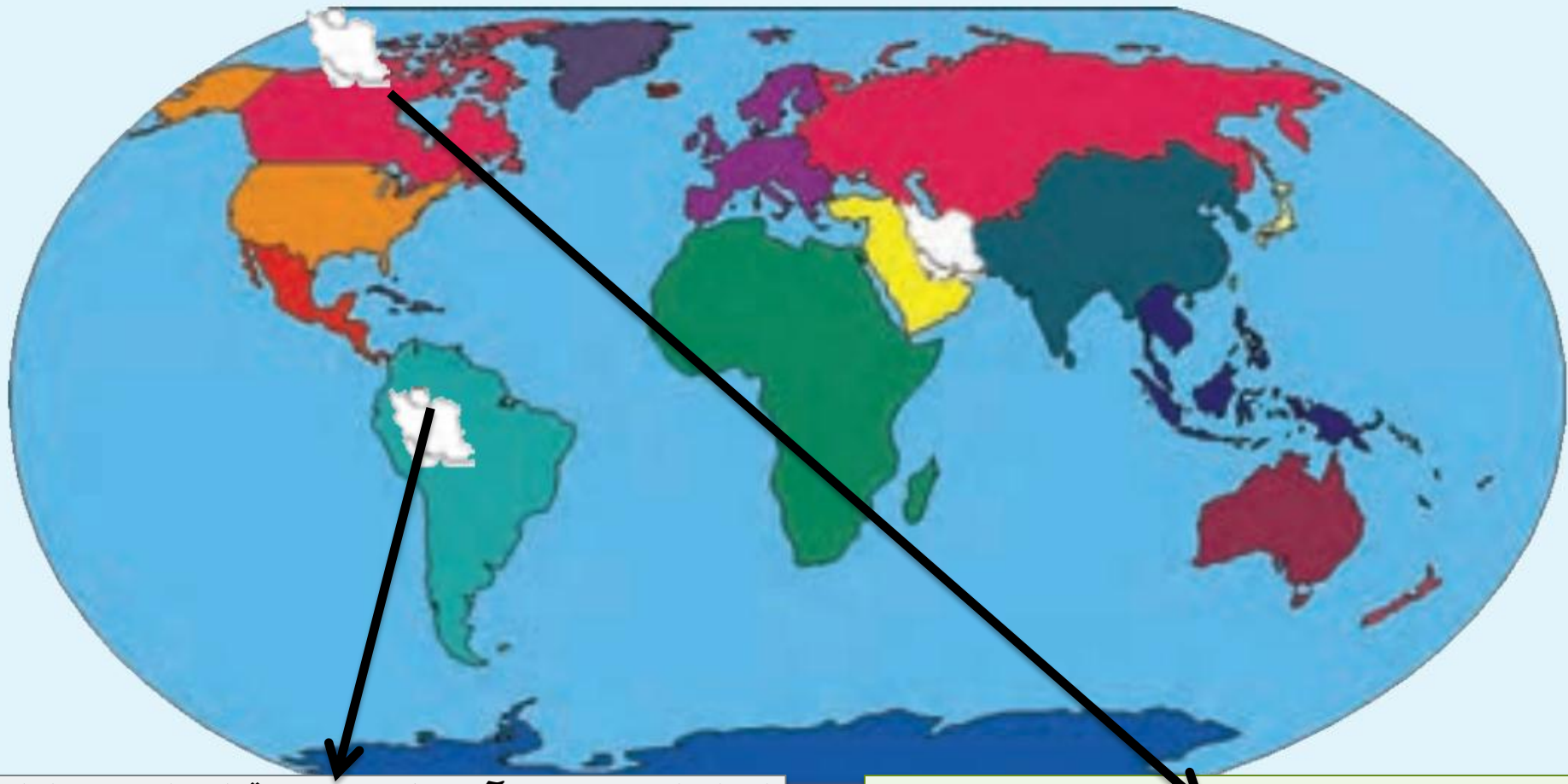

۲- با توجه به مطالب یاد شده، مختصات جغرافیایی ایران را در نقشه زیر پیدا کنید.

۳- فرض کنید بتوانیم موقعیت جغرافیایی ایران را تغییر دهیم. با توجه به طول و عرض‌های جغرافیایی فرضی، وضعیت آب و هوایی ایران را در این دو حالت بررسی، و موارد را با یکدیگر مقایسه کنید. در هر گروه یکی از موقعیت‌های فرضی را با موقعیت واقعی ایران مقایسه کنید.

اگر ایران در جنوب آمریکای جنوبی قرار داشت دارای آب و هوای مرطوب حاره‌ای بود و بارندگی در همه جای ایران خیلی زیاد بود و خشک سالی در ایران معنایی نداشت و.....

اگر ایران در شمال آمریکای جنوبی قرار داشت دارای آب و هوای سرد قطبی بر کشور حاکم بود و.....

برای درک بهتر این مفهوم به نقشه زیر توجه کنید. موقعیت نسبی ایران را بررسی، و نتایج آن را در کلاس ارائه کنید.

نقشه جنوب غربی آسیا

- ۱- ایران در جنوب غربی آسیا قرار دارد.
- ۲- در جنوب ایران تنگه هرمز و خلیج فارس و دریای عمان قرار دارد.
- ۳- ایران در بین کشورهای افغانستان، پاکستان، عراق، ترکیه، جمهوری آذربایجان، ارمنستان و ترکمنستان قرار دارد.
- ۴- در شمال ایران دریای خزر قرار دارد.
- ۵- ایران به اقیانوس هند نزدیک است.
- ۶- .....

موقعیت نسبی ایران

ایران از موقعیت **نسبی ممتازی** برخوردار است؛ زیرا در مجاورت خلیج فارس و تنگه هرمز قرار گرفته و این منطقه به دلایل زیر اهمیت خاصی دارد.

اهمیت منطقه خلیج فارس و تنگه هرمز

ارزش و نقش ارتباطی بین سه قاره افریقا، اروپا و آسیا که در گذشته اهمیت داشته و اکنون نیز به عنوان **حلقه ای از زنجیره حمل و نقل کالا و نفت**، اهمیت خود را حفظ کرده است.

بزرگترین منبع انرژی جهان، ذخایر با ارزشی دارد، زیرا حدود ۶۶ درصد ذخایر نفت جهان و ۲۸ درصد ذخایر گاز طبیعی را در خود جای داده است.

درآمدها و دلارهای ناشی از صدور و فروش نفت خام، منطقه خلیج فارس را به صورت یکی از **کانون های ثروتمند جهان** در آورده است و این **بازار بزرگ مصرف**، آن را به کانون توجه صادر کنندگان کالاهای صنعتی و غیرصنعتی تبدیل کرده است.

این منطقه، ارزش فرهنگی و سیاسی دارد زیرا خلیج فارس در **مرکز و قلب ناحیه جغرافیایی و سیاسی جهان اسلام** قرار دارد.

ایران

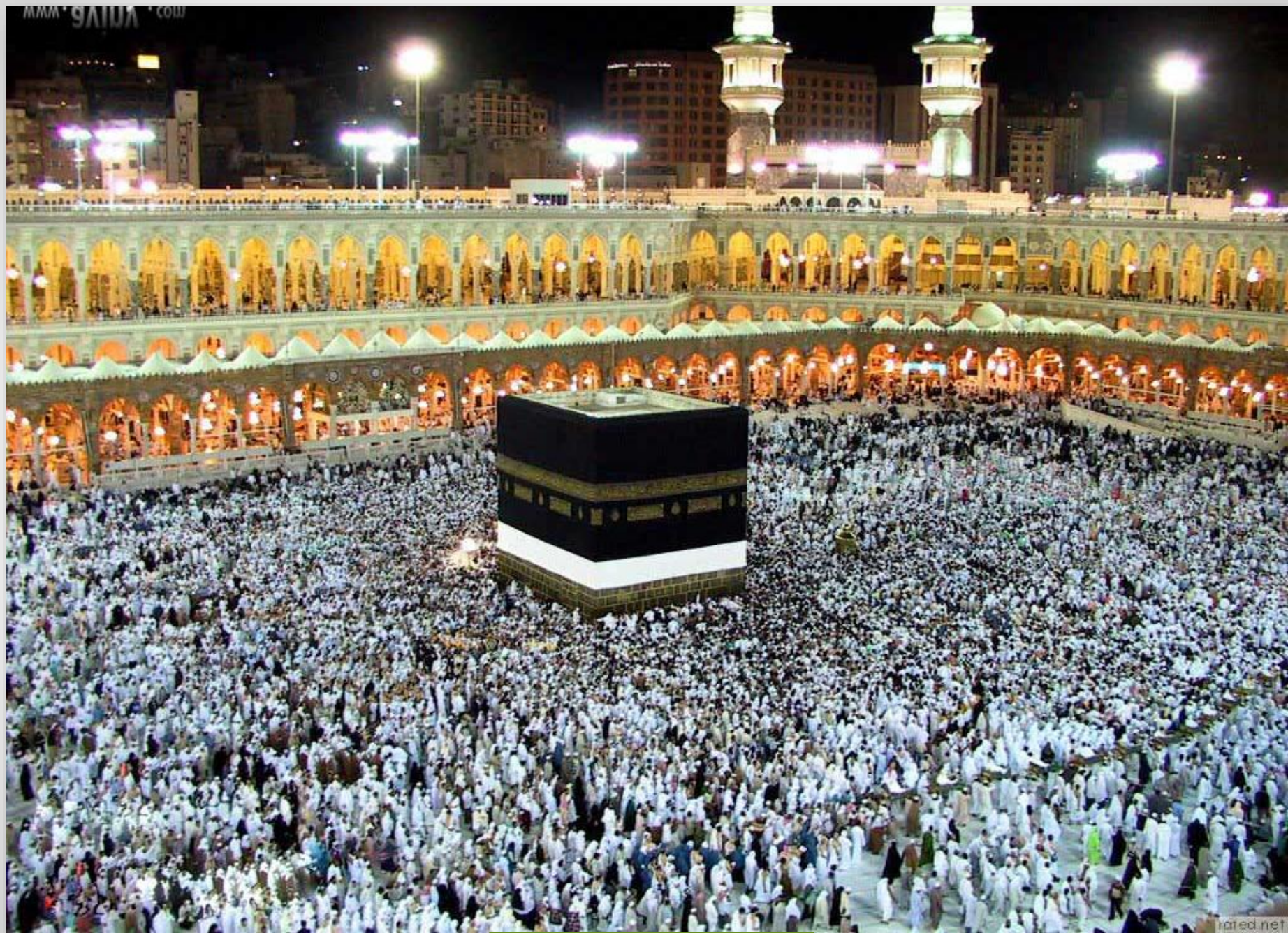
خلیج فارس

استخراج نفت در حلیج فارس

بازار خرید و فروش کالا در منطقه

مکه قلب جهان اسلام

ایران از کشورهای مهم در منطقه خلیج فارس است. عوامل طبیعی و انسانی، وضع خاصی برای کشور ایران پدید آورده است. به اطلاعات داده شده توجه کنید تا موقعیت و ویژگی های این کشور را در منطقه بشناسید.

○ جدول زیر فقط برای مطالعه و فعالیت در کلاس است.

نام کشور	وسعت (کیلومتر مربع)	جمعیت (میلیون نفر) ۲۰۱۵	تولید نفت (به میلیون بشکه در روز) ۲۰۱۶
ایران	۱۶۴۸۱۹۵	۷۹	۳/۷
افغانستان	۶۵۲۸۶۴	۳۱	ندارد
ترکیه	۷۸۳۵۶۲	۷۷	ندارد
عربستان	۲۱۵۰۰۰۰	۲۸	۱۰/۵
عراق	۴۳۷۰۷۲	۳۳	۴/۲
امارات متحده عربی	۸۳۶۰۰	۱۰	۲/۲
کویت	۱۷۸۲۰	۴	۲/۲
بحرین	۶۶۵	۱	۱

با توجه به اطلاعاتِ جدولِ بالا ، جدول زیر را کامل کنید تا با موقعیت ایران در منطقهٔ خلیج فارس بیشتر آشنا شوید.

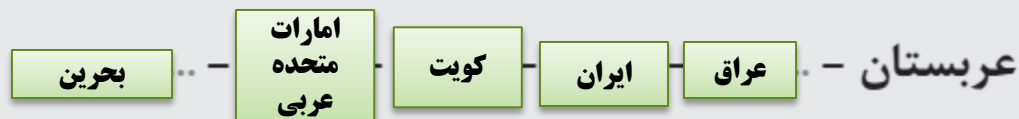
رتبه در وسعت

رتبه در جمعیت

رتبه در تولید نفت

تعریف مرز
سیاسی:

مرز مهمترین عامل تشخیص و جدایی هر کشور از کشور همسایه است و نشان می دهد سرزمین یک کشور تا کجا امتداد دارد.

طول مرزهای سیاسی
و تعداد همسایگان
ایران:

ایران کشور وسیعی است که حدود ۸۷۳۱ کیلومتر، مرز مشترک سیاسی با همسایگانش دارد و جزء کشورهای پرهمسایه است و با ۱۵ کشور همسایه است. ایران با ۷ کشور مرز خشکی دارد.

برای مطالعه

نوع مرز	مقدار مسافت به کیلومتر
دریایی	۲۷۰۰
خشکی	۴۱۱۳
رودخانه‌ای	۱۸۳۰
دریاچه‌ای و باتلاقی	۸۸
جمع	۸۷۳۱

مرزهای ایران با کشورهای همسایه: ۶۰۳۱ کیلومتر

عراق: ۱۶۰۹ کیلومتر

ترکمنستان: ۱۲۰۶ کیلومتر

افغانستان: ۹۴۵ کیلومتر

پاکستان: ۹۷۸ کیلومتر

جمهوری آذربایجان: ۷۶۷ کیلومتر

ترکیه: ۴۸۶ کیلومتر

ارمنستان: ۴۰ کیلومتر

طول مرز آبی ایران: ۲۷۰۰ کیلومتر

طول مرزهای ایران در دریای خزر ۶۵۷ کیلومتر

طول مرزهای ایران در خلیج فارس ۱۲۵۹ کیلومتر

طول مرزهای ایران در دریای عمان ۷۸۴ کیلومتر

جمع محیط ایران ۸۷۳۱ کیلومتر

رودهای مرزی ایران (برای مطالعه)

کشور جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همجوار دارای مرزهای آبی متعدد و متنوعی می باشند. نزدیک به ۲۲ درصد (۱۹۱۸ کیلومتر) از مرز مشترک کشور را ۲۶ رودخانه کوچک و بزرگ تشکیل می دهند. (کل مرزهای کشور حدود ۸۷۵۵ کیلومتر است که از این مقدار ۲۷۰۰ کیلومتر از آن دریائی و ۴۱۳۷ کیلومتر نیز خشکی میباشد). بزرگترین مرز رودخانه ای مربوط به رودخانه ارس به طول ۴۷۵ کیلومتر و کوچکترین مرز رودخانه ای مربوط به رودخانه دریرج به طول تنها ۵/۲ کیلومتر و قسمتی از مرز مشترک ایران با عراق می باشد. تنها رودخانه مرزی قابل کشتیرانی ایران اروند رود به طول ۸۶ کیلومتر با کشور عراق می باشد.

وضعیت مهمترین رودخانه های ورودی به کشور (برای مطالعه)

به طور خلاصه مهمترین رودخانه های ورودی به کشور را می توان رودخانه های هیرمند و هریرود در شرق و ارس ، ساریسو و قره سو در غرب دانست که در ذیل به آنها پرداخته خواهند شد.

رودخانه هیرمند

رودخانه هیرمند با آورد تقریبی سالانه حدود ۵/۸ میلیارد متر مکعب از کوههای غرب کابل سرچشمه گرفته و پس از طی ۱۰۵۰ کیلومتر وارد می شود در حال حاضر سهم ایران از آب رودخانه هیرمند حدود ۲۶ مترمکعب در ثانیه با حدود ۸۰۰ میلیون مترمکعب در سال است .

رودخانه هریرود

رودخانه هریرود در شرق کشور با دبی متوسط سالیانه حدود ۱/۲ میلیارد مترمکعب جاری می باشد که طبق آخرین توافق انجام شده، کشور ایران حق استفاده از ۵۰٪ آب را دارد. میزان برداشت فعلی آب از رودخانه هریرود حدود ۱۵۰ میلیون مترمکعب است و این رودخانه که حدود ۱۱۲ کیلومتر از مرز مشترک ایران و ترکمنستان را تشکیل می دهد پس از دریافت شاخه کشف رود از ایران خارج می شود. میزان آب خروجی از این نقطه شاید به دلیل که اهمیتی آن تاکنون گزارش نشده است ولیکن به نظر می رسد این مقدار می تواند بعنوان درصدی از آب خروجی کشور به حساب آید.

رودخانه های ساری سو و قره سو

این رودخانه ها در غرب کشور و در مرز کشور ایران و ترکیه قرار دارند. پروتکل های در خصوص بهره برداری از آب آنها بین کشور ایران و ترکیه وجود دارد، ولی همواره بر سر اجرای آنها اختلافاتی با کشورهای مقابل وجود داشته است .

رودخانه ارس

این رودخانه از کشور ترکیه سرچشمه گرفته و پس از طی ۱۰۷۰ کیلومتر به دریای خزر می ریزد که ۴۷۵ کیلومتر از آن مرز بین کشور ایران با ارمنستان و آذربایجان را تشکیل می دهد. حجم آورد سالیانه ارس در قسمتهای مختلف رودخانه به دلیل اضافه شدن سرشاخه ها به آن متفاوت است. این مقدار در محل سد ارس طبق گزارشات موجود حدود ۴/۸ میلیارد مترمکعب می باشد. بهره برداری از آب رودخانه ارس به نسبت مساوی ۵۰ - ۵۰ بین ایران و کشورهای همسایه تقسیم شده است.

وضعیت مهمترین رودخانه های خروجی از کشور (برای مطالعه)

در این بخش نیز مهمترین رودخانه های خروجی از کشور را می توان رودخانه های شمال استان خراسان، رودخانه اترک و رودخانه های غرب کشور دانست که توضیحات اجمالی پیرامون آنها در ذیل آورده میشود.

شمال استان خراسان

این رودخانه ها عمدتاً به صورت متوالی از ایران سرچشمه گرفته و با آورد سالیانه حدود ۱۲۰ میلیون مترمکعب از کشور خارج می شوند. حبابه ایران از آب این رودخانه ها طبق پروتکل های موجود عمدتاً ۵۰ - ۵۰ می باشد از وضعیت بهره برداری از آنها در حال حاضر اطلاع دقیقی وجود ندارد.

رودخانه اترک

این رودخانه از بخش اترک خارجی که از خاک ترکمنستان سرچشمه گرفته و بزرگترین شاخه آن رودخانه سمبار است و اترک داخلی که در داخل کشور ایران جریان دارد تشکیل یافته است. این دو شاخه در محلی که نام چات تلاقی کرده و پس از طی ۸۰ کیلومتر از مرز در کشور در محلی بنام داشلی برون به طرف خاک ترکمنستان تغییر مسیر داده و از طریق خاک ترکمنستان وارد دریای خزر می شود. حجم جریان سالیانه در محل چات حدود ۴۴۰ میلیون مترمکعب است که ۲۲۰ میلیون مترمکعب از آن سهم ایران بوده و ۸۵ میلیون مترمکعب در حال حاضر در دست بهره برداری است.

رودخانه های غرب کشور

این رودخانه ها را به طور کلی می توان به دو دسته رودخانه های با آبدهی کم تا متوسط و رودخانه های با آبدهی زیاد تقسیم بندی کرد. در بخش رودخانه های با آبدهی کم تا متوسط رودخانه های چون قوره تو، کنگیر، میمه، دویرج و ... وجود دارند که عموماً از ایران سرچشمه گرفته و به صورت متوالی می باشند. رودخانه های که خط مرز دو کشور را قطع می کنند متوالی و رودخانه های در امتداد مرز دو کشور را محاذی می گویند.

پروتکل های موجود بهره برداری از آنها اغلب به میزان ۵۰ - ۵۰ می باشد.

در بخش رودخانه های با آبدهی زیاد رودخانه های ذاب و سیروان قرار دارند **رودخانه های ذاب و سیروان** مجموعاً آورد متوسط سالیانه حدود ۳-۴ میلیارد مترمکعب را از کشور خارج کرده و هیچگونه پروتکلی جهت بهره برداری از آب آنها با کشور مقابل وجود ندارد.

رودخانه آستارا جای

این رودخانه از ارتباطات مشترک در کشور ایران و آذربایجان در شمال غربی ایران سرچشمه گرفته آورد سالیانه ای حدود ۷۰ میلیون مترمکعب را جمع آوری و به دریای خزر می ریزد. این رودخانه در قسمت اعظمی از طول کوتاه خود مرز دو کشور را تشکیل می دهد و تاکنون نیز پروتکل رسمی در خصوص بهره برداری از آب آن بین دو کشور منعقد نشده است.

مرزهای خشکی

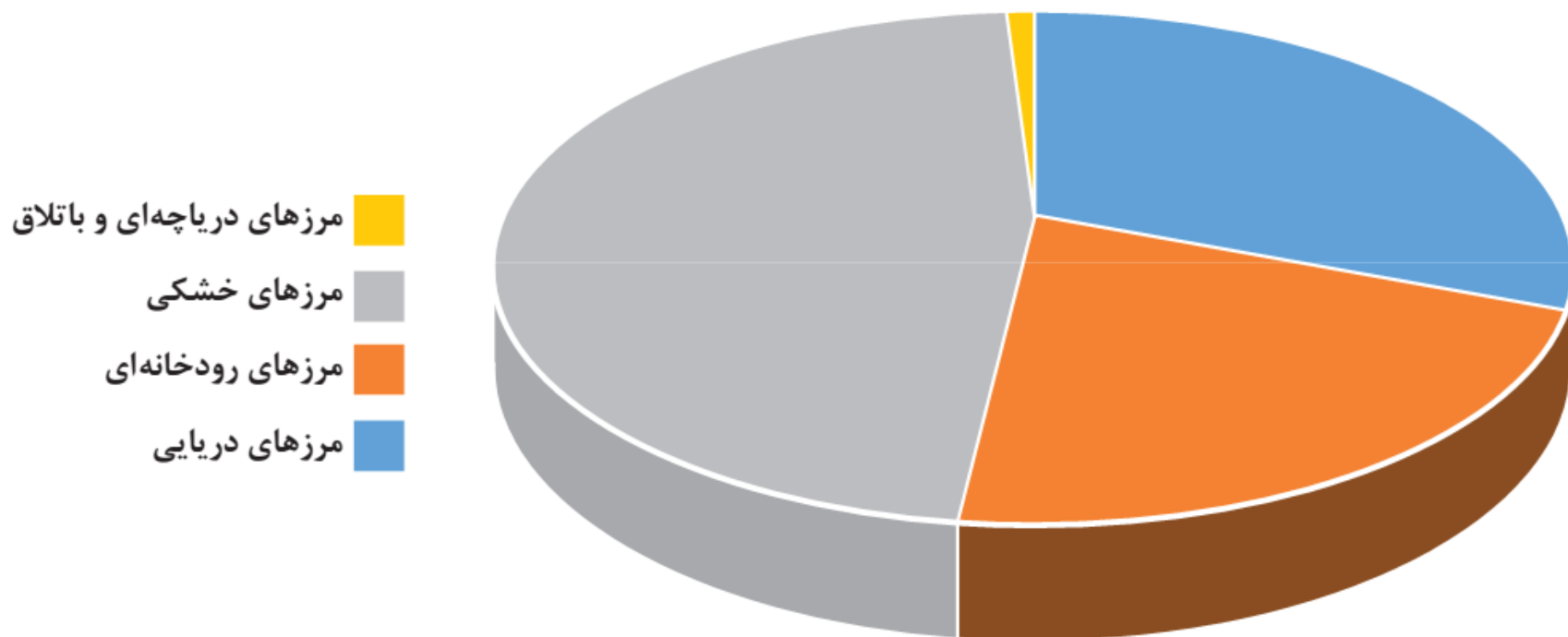
مرزهای هوایی

مرزهای آبی

انواع مرزهای سیاسی

با استفاده از نقشه جنوب غربی آسیا و نمودار زیر، چه نکته مهمی توجه شما را به خطوط مرزی ایران جلب می کند؟

طول مرزهای دریایی ایران که شامل مرزهای دریایی، رودخانه‌ای و دریاچه‌ای و باتلاق می شود کمی بیش تر از مرزهای خشکی است.

یکی دیگر از مرزهایی که امکان دسترسی به سایر کشورهای جهان را امکان پذیر می سازد، راه های هوایی است که از طریق آن، **ارتباط با سایر نقاط جهان** فراهم می شود.

اهمیت مرزهای هوایی و راه های هوایی

تعدادی از کشورها به علت مجاورت با دریا و دریاچه ها، امکان دسترسی به خطوط دریایی هم دارند. کشور ما از جمله کشورهایی است که از طریق راه های آبی با کشورهای جهان در ارتباط است. **راه های آبی، امکان روابط بازرگانی بیشتری** را فراهم می کند.

اهمیت مرزهای دریایی و راه های آبی

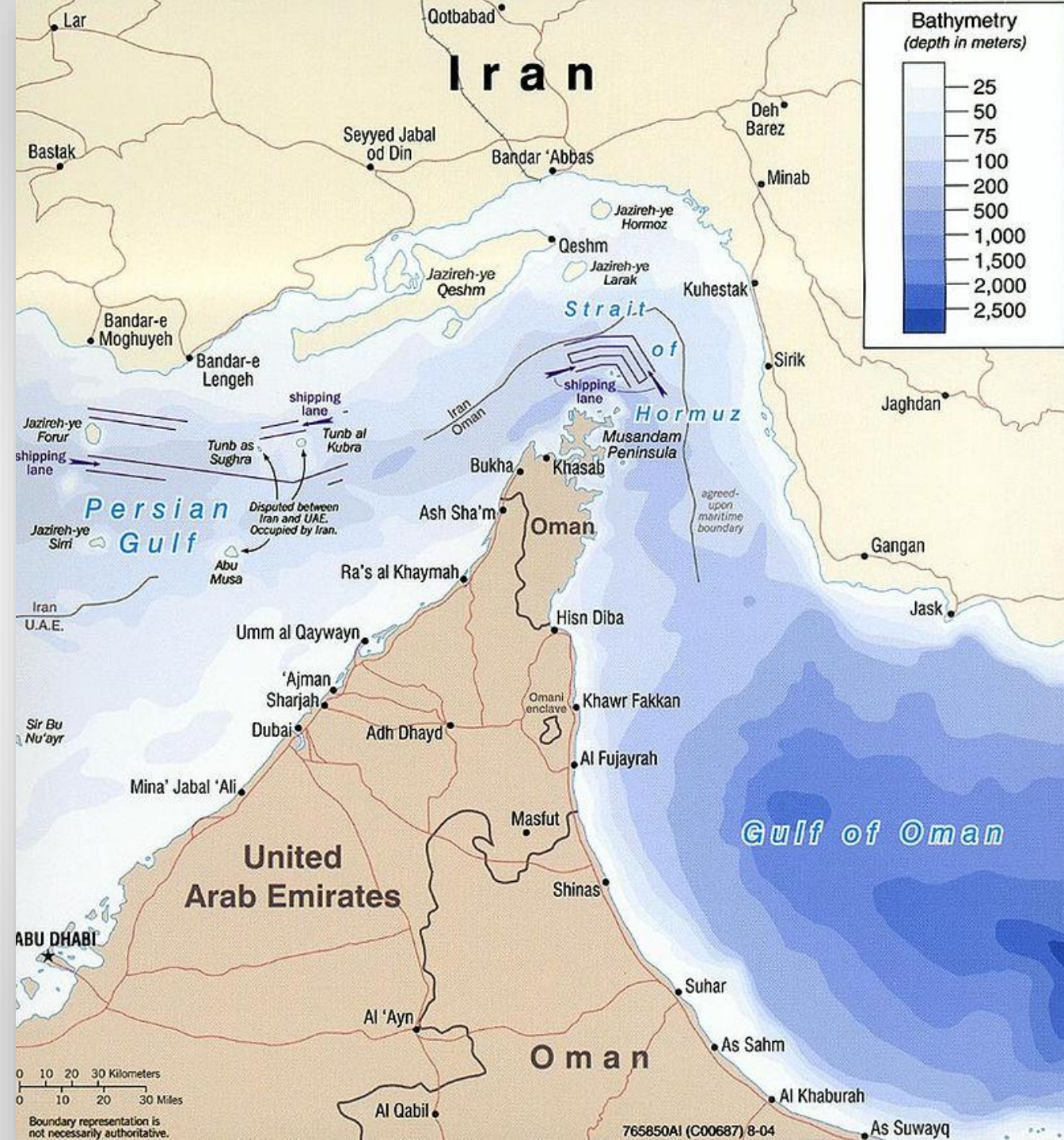
دسترسی به آب های آزاد برای هر کشوری، علاوه بر امکان **ارتباط با سایر نقاط جهان، دستیابی به منابع غذایی و منابع معدنی و سوخت های فسیلی** را نیز فراهم می کند.

فعالیت های دریانوردی در خلیج فارس و دریای عمان

تنگه هرمز

تنگه هرمز، آبراهه
هلالی شکلی است که
آب های آزاد اقیانوس
هند و دریای عمان را
به خلیج فارس متصل
می کند. این تنگه به
سبب اینکه دروازه
خروجی نفت خلیج
فارس است، مهم ترین
آبراهه راهبردی و
یکی از گذرگاههای
تجاری مهم جهان
است.

تنگه هرمز آبراهی است بین استان هرمزگان ایران و استان مسندم عمان که دریای عمان را به خلیج فارس می‌پیوندد. این گذرگاه یکی از راهبردی‌ترین مسیرهای بین‌المللی کشتیرانی در جهان به شمار می‌آید.

طول این آبراه ۱۵۸ کیلومتر و عرض آن از بندرعباس تا راس شوریط در عمان بین ۵۶ تا ۱۸۰ کیلومتر می‌باشد.

ژرفای تنگه هرمز از خلیج فارس بیشتر است و به دلیل شیب تند کف آن از قسمت شمال به جنوب متغیر است، به طوری که نزدیکی جزیره لارک، در حدود ۳۶ متر و در ساحل جنوبی و در نزدیکی شبه جزیره مسندم به بیش از ۱۰۰ متر می‌رسد. در حالی که حداکثر عمق آب در خلیج فارس ۹۰ متر است. قوس آن، رو به شمال و به طرف درون فلات ایران قرار دارد و در نتیجه بیشترین خط ساحلی آن در راستای کرانه‌های ایران قرار گرفته‌است.

تنگه هرمز دومین تنگه بین‌المللی شلوغ دنیا است. هر روز حدود ۱۷ میلیون بشکه نفت خام (برآورد ۲۰۰۶) که معادل ۴۰ درصد کل نفت حمل شده توسط نفت‌کش‌ها و نزدیک به ۲۵ درصد کل عرضه جهانی نفت است.

Lar

Qotbabad

Iran

Deh Barez

Bastak

Seyyed Jabal od Din

Bandar 'Abbas

Minab

Jazireh-ye Hormoz

Qeshm

Jazireh-ye Qeshm

Jazireh-ye Larak

Kuhestak

Bandar-e Moghuyeh

Bandar-e Lengeh

Strait of Hormuz

Sirik

Jaghdan

Jazireh-ye Forur

shipping lane

Tunb as Sughra

Tunb al Kubra

Iran Oman

shipping lane

Musandam Peninsula

Bukha

Khasab

Persian Gulf

Disputed between Iran and UAE. Occupied by Iran.

agreed-upon maritime boundary

Jazireh-ye Sirri

Abu Musa

Ash Sha'm

Oman

Ra's al Khaymah

Hisn Diba

Gangan

Jask

Iran J.A.E.

Umm al Qaywayn

مرزهای آبی شمال و جنوب ایران چه مزیت‌هایی برای کشور ما به وجود آورده است؟ با یکدیگر گفت‌وگو، و نتایج آن را در کلاس ارائه کنید.

مرزهای آبی شمال کشور باعث ارتباط دریایی و تجاری ایران با کشورهای روسیه، آذربایجان، ترکمنستان و قزاقستان می‌شود و.....
و مرزهای آبی جنوب ایران برای ایران بسیار مهم و حیاتی است و کشور ما را به آب‌های آزاد جهان متصل می‌کند و.....

- ۱- موقعیت جغرافیایی را تعریف کنید.
- ۲- انواع موقعیت جغرافیایی را نام ببرید.
- ۳- موقعیت مطلق یا ریاضی چیست؟
- ۴- موقعیت نسبی را تعریف کنید.
- ۵- تفاوت موقعیت مطلق با موقعیت نسبی چیست.
- ۶- موقعیت ریاضی ایران را توضیح دهید.
- ۷- اهمیت موقعیت نسبی ایران را شرح دهید.
- ۸- دلایل اهمیت منطقه خلیج فارس و تنگه هرمز را بنویسید.
- ۹- مرز سیاسی را تعریف کنید.
- ۱۰- انواع مرزهای سیاسی را نام ببرید.
- ۱۰- اهمیت راه های آبی را بنویسید.
- ۱۱- اهمیت راه های هوایی را بنویسید.

همیشه پیروز باشید
محسن یوسفی
۰۹۱۲۷۵۴۳۳۹۱